

การศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายประทีปของชาวพุทธในล้านนา
A Study on Lanna Buddhist Beliefs on Lantern Offering and Merit

พระณัฐกิจ ฐิตเมธี (อิมัง)

Phra Natthakit Thitamethi (Imang)

นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

maongke@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายประทีปในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อการถวายทานประทีปในล้านนาและ ๓) เพื่อวิเคราะห์สาระธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา

ประทีปคือเครื่องจุดทำให้เกิดแสงสว่างที่ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ เป็นเครื่องสักการะพระรัตนตรัย บูชารอยพระพุทธบาท และพระเกศแก้วจุฬามณี รวมทั้งเป็นการบูชาพระพุทธเจ้าในวันเสด็จกลับจากเทวโลกด้วย ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องการถวายประทีปจากวรรณกรรมที่จารึกไว้บนใบลาน ๒ คัมภีร์ คือ ธรรมกาเผือกและธรรมอันสงส์การถวายทานผางประทีป สาระธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ได้แก่ ๑) หลักการบูชา เพราะการถวายประทีปจัดเป็นอามิสบูชาในพระพุทธศาสนา อันส่งผลไปสู่การปฏิบัติบูชาด้วย ๒) หลักกตัญญูกตเวที เนื่องจากการถวายประทีปเป็นสัญลักษณ์แห่งความกตัญญู ดังที่ปรากฏในเรื่องแม่กาเผือก และ ๓) หลักศรัทธา เพราะการถวายประทีปเป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งของชาวล้านนา นอกจากนี้ การถวายประทีปยังมีคุณค่าในด้านความเป็นประเพณีที่ดั่งาม การท่องเที่ยว การอนุรักษ์วัฒนธรรม การส่งเสริมพระพุทธศาสนา อันส่งผลต่อความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย

คำสำคัญ : ความเชื่อ, ประทีป, ล้านนา

Abstracts

This study is a qualitative research. This thesis has three objectives: 1) to study the beliefs of offering lantern in Buddhism; 2) to study the beliefs of offering lantern in Lanna, and 3) to analyze the Dhamma contents in belief of offering lantern of the Buddhists in Lanna.

Lantern means the sacrifice in Buddhism which is the igniter leading to the light it has been influenced by Brahminism in India. The offering of lantern is believed that it is the offering to pay respect to Triple Gem, worshiping the Buddha's footprint on the bank of the Nammanthanee River in India, and it is also a homage to Phra Ket Kaew Chulamanee that enshrined in the Tavatimsa Heaven and is still believed to be worshiping the Lord Buddha on the day of his return from the world. Lanna people have faith in offering lantern from literature that inscribed on the palm leaves called Dhamma. The Dhamma mentioned the ceremony for offering lantern there are two scriptures, including Dhamma Ka Phuak that has the belief of worshiping gratitude and Dhamma's benefits of the lantern offering. Dhamma content that appears in the beliefs of offering lanterns of Buddhists in Lanna, including 1) the principle of worship because the offering lanterns that is Amisa puja in Buddhism which resulted in the practice of worship as well, 2) the principle of gratitude because the offering lantern is a symbol of gratitude that appears in the story of Mae Ka Phuak, and 3) the principle of belief because the offering lantern is an expression of the deep faith in Buddhism of the Lanna people. In addition, the offering lantern is also valuable in terms of being traditionally good which expresses the identity of the Lanna people and has been interested in tourism, cultural conservation, Promotion of Buddhism affecting the economic growth as well.

Keyword : Beliefs, Lantern, Lanna

บทนำ

ไฟเป็นสิ่งที่อยู่กับมนุษย์มานานนับพันปีแล้ว เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดแสงสว่างให้กับมนุษย์ในการใช้ชีวิต แต่เป็นสิ่งที่มนุษย์ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าไฟนั้นมาจากที่ใดและเกิดขึ้นครั้งแรกได้อย่างไร แต่ความสำคัญของไฟนั้นถือได้ว่า

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

เป็นเครื่องส่องสว่างให้กับมนุษย์ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า (การบูชาไฟ) ซึ่งในยุคต่อมานั้นได้มีการเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อทางศาสนาเข้ากับไฟด้วย กลายเป็นพิธีกรรมในการบูชาไฟ

ในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ได้กล่าวถึงเรื่องไฟไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ไฟติดขึ้นเพราะ อาศัยเชื้อเพลิงใด ๆ ก็นับว่า “ไฟ” ตามเชื่อนั้น ๆ ไฟที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยไม้ ก็นับว่า “ไฟไม้” ไฟที่ เกิดขึ้นเพราะอาศัยปากก็นับว่า “ไฟปา” ไฟที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยหญ้า ก็นับว่า “ไฟหญ้า” ไฟที่ติดขึ้น เพราะอาศัยมูลโค ก็นับว่า “ไฟมูลโค” ไฟที่ติดขึ้นเพราะอาศัยแกลบ ก็นับว่า “ไฟแกลบ” ไฟที่ติดขึ้น เพราะอาศัยหยากเยื่อก็นับว่า “ไฟหยากเยื่อ” เป็นต้น ในคัมภีร์พราหมณ์ได้ระบุไว้ว่า ไฟหรืออัคคี ถือว่าเป็นเทพและมีบทบาทสำคัญในการกระทำพิธีทั้งปวงในพิธีกรรมต่าง ๆ เมื่อถึงตอนที่สำคัญ จะต้องมีการถวายเครื่องสังเวย หรือสวดอ้อนวอนแก่อคินีเทพ (เทพแห่งไฟ) เพราะถือว่าอคินีเป็นทูตแห่งเทพทั้งหลายหรือเป็นสื่อกลางนำบรรดาเครื่องสังเวยขึ้นไปยังเทพทั้งหลาย เมื่อใส่เครื่องสังเวยเข้าไปในไฟนั้น ถือว่าได้ใส่ลงไปโอบอุ้มแห่งอคินีเทพ เมื่อเปลวและควันไฟพุ่งขึ้นก็หมายความว่าองค์อคินีเทพได้นำเอาเครื่องเซ่นสรวงนั้นขึ้นไปยังสรวงสวรรค์ที่ตาของมนุษย์มองไม่เห็น เมื่อขึ้นไปถึงสวรรค์แล้ว องค์อคินีเทพก็ป้อนเครื่องเซ่นสรวงสังเวยนั้นแก่วัยเทพผู้เป็นภรรยาทั้งหลายด้วยโอษฐ์ของพระองค์ ดุจแม่นกป้อนเหยื่อลูกนกนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่า เรื่องของไฟนั้น ในศาสนาพราหมณ์มีการบูชาไฟซึ่งเป็นความเชื่อในเรื่องของศาสนาเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นการบูชาเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และพระพุทธศาสนาเชื่อว่าไฟมีจุดกำเนิดไปตามชื่อของสิ่งที่ไฟนั้นอาศัยเชื้อเพลิงเป็นฐาน นอกจากนั้น ในศาสนาพุทธยังมีความเชื่อเรื่องของการถวายทานไฟซึ่งเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ประทีป ซึ่งถือว่าเป็นการบูชาไฟอย่างหนึ่ง เพียงแต่ว่าลักษณะในการบูชานั้นแตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการบูชา พระอุตรคณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ) ได้กล่าวถึงการบูชาไฟในหนังสือ “ประวัติ พระพุทธศาสนาในอินเดีย” ไว้ว่า เรื่องราวของพระพุทธศาสนาตั้งแต่ตอนต้นจนถึงปัจจุบันและศาสนาที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในกรณีการบูชาไฟและเรื่องการบูชาอัญญ์ไว้พอสมควร โดยเริ่มกล่าวความเป็นมาของการบูชาไฟสมัยเริ่มแรกจนถึงสมัยที่พวกพราหมณ์หันมาใช้กลอุบายให้ผู้คนฆ่าสัตว์บูชาอัญญ์ อันเป็นเหตุให้ประชาชนเกิดความหวาดกลัวและบางพวกมัวเมาอยู่กับการบูชาอัญญ์ ไม่นิยมแสวงหาทางพ้นทุกข์หรือค้นหาในทางปรัชญา แต่ในทางพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้มีการบูชาไฟโดยตรง แต่ในยุคหลังได้มีการบูชาไฟเพื่อเป็นเครื่องบูชาคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานตามคติความเชื่อของ ชาวพุทธ

การให้ทานในสังคมไทยมีความเชื่อสืบทอดมาเป็นเวลาช้านาน เพราะคนไทยได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ว่า การให้ทานจะทำให้เกิดความสุขและความร่ำรวยในชาติหน้า การให้ทานจะได้ไปเกิดบนสวรรค์ การให้ทานจะทำให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติและนิพพานสมบัติ ความเชื่อเหล่านี้ล้วนเกิดจากหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การให้ทานในพระพุทธศาสนาเป็นการกำจัดความโลภ เห็นได้จากอุปนิสัยของคน

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

ไทย จะนิยมทำบุญตักบาตรแก่พระสงฆ์จึงเป็นภาพที่เห็นได้อยู่ทั่วไปการให้ทานนั้นถือว่าเป็นการทำความดีเบื้องต้นของชาวพุทธ การให้ทานย่อมได้อานิสงส์ส่งผลดีงามให้แก่ผู้ให้ทานทั้งหลาย ในพระพุทธศาสนาแบ่ง ทาน ๒ อย่าง คือ ๑) อามิสทาน การให้สิ่งของ การให้วัตถุ เครื่องกิน ของใช้ เครื่องประกอบชีพ การยกมอบแก่ผู้อื่นให้ของที่ควรให้เพื่อเป็นประโยชน์แก่บุคคลผู้ได้รับ ๒) ธรรมทาน การให้ธรรมเป็นทาน การให้คำแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ตั้งอยู่ในธรรมให้คำแนะนำ สั่งสอน ให้ข้อคิด และชี้แนะในทางปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยเฉพาะการให้ทานวัตถุสิ่งของจะเป็นที่ได้รับความนิยมาจากพุทธศาสนิกชนคนไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะความเชื่อในด้านการถวายทานเพื่อการบูชาและเพื่อการอุทิศ เช่น การถวายทานอาหารคาวหวาน ผลไม้ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว การถวายทานข้าวพระพุทธ เพื่อบูชาพระพุทธเจ้า เป็นต้น และนอกจากนั้นยังมีการถวายทานเพื่อบูชาพระพุทธเจ้ารอยพระพุทธบาทในเมืองบาดาล และพระธาตุเกศแก้วจุฬามณีบนสวरोร์ นั่นก็คือ การถวายทานประทีปโคมไฟ

การถวายประทีป ปรากฏมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เมื่อพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วชนทั้งปวงทั้งเทวดาละมนุษย์ ต่างก็บูชาพระองค์ ชนทั้งหลายพากันบูชาเชิงตะกองของพระศาสดาตามกำลังของตน ได้ตามประทีปไว้ไม่ไกลเชิงตะกอง ประทีปนั้นลูกโหลงจนพระอาทิตย์ขึ้น ด้วยการถวายประทีปนั้น ทำให้ไม่รู้จักทุกข์เลย เพราะผลแห่งการถวายประทีปดวงเดียว ความเชื่อในเรื่องการถวายประทีปดังกล่าวได้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และได้มีการสืบทอดแนวคิดความเชื่อดังกล่าวเรื่อยมาในแต่ละยุคสมัยและผ่านความเชื่อของชาวสุวรรณภูมิ (อาณาบริเวณประเทศพม่า และไทย) ที่ได้รับอิทธิพลด้านพระพุทธศาสนาจากอินเดีย หรือชมพูทวีปและลังกาทวีป นำเอาแนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับการถวายทานประทีปเข้ามาด้วย การถวายประทีปที่ปรากฏในประเทศพม่า เรียกว่า “ตะชาวังโด่ง” เป็นประเพณีที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลวันเพ็ญ ศาสนา และดวงไฟ ในวันเพ็ญเดือนแปดของพม่า มีประเพณีจุดไฟตามประทีป และในดินแดนล้านนา ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับประเพณียี่เป็ง และประเพณีวันเพ็ญเดือนสิบสองของไทย ในระหว่างเดือน ตุลาคม ถึง พฤศจิกายน จะเป็นช่วงเดือนแปดของประเทศพม่า ในช่วงเวลานี้จะมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกันอยู่ ๒ งาน คือ งานกฐิน และ งานจุดไฟตามประทีปซึ่งจัดในวันสุดท้ายของเทศกาลกฐินของพม่า ตามความเชื่อของชาวพม่านั้น มูลเหตุของเทศกาลจุดไฟตามประทีปในวันเดือนเพ็ญตะชาวังโด่งได้ถูกอธิบายตามพระสูตรในสูตรสามัญญผล ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ในยามค่ำคืน ทำให้เหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายได้จุดไฟตามประทีปในขบวนและเส้นทางเสด็จเป็นที่สว่างไสว จากนั้นเป็นต้นมาจึงเป็นเหตุให้เกิดประเพณีจุดไฟตามประทีปมาจนทุกวันนี้

ในยุคสมัยปัจจุบัน ทางล้านนาเองก็มีความเชื่อในเรื่องของการถวายประทีปในวันเพ็ญเดือนยี่ หรือที่เรียกว่าการบูชาประทีป ผางประทีส หรือ ผางประทีป เป็นเครื่องสักการะ เป็นเครื่องสักการะบูชา คำว่า ผาง คือ ภาชนะดินเผาคล้ายถ้วยเล็ก ๆ ใช้เป็นถ้วยสำหรับใส่ขี้ผึ้งหรือน้ำมันที่สกัดได้จากมะพร้าว หรือไขมันจากหนังหมูทอดและไส้ของ

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

ประทีปที่ทำมาจากเส้นฝ้าย ในช่วงประเพณียี่เป็ง ชาวล้านนานิยมจุดผางประทีปเป็นพุทธบูชา สืบเนื่องมาจากตำนานพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธะ พระโกนาคมะ พระกัสสปะ พระโคตม (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) พระศรีอริยเมตไตร พระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ได้ถือกำเนิดจากแม่กาเผือก และวันหนึ่งขณะที่แม่กาออกไปหาอาหารได้เกิดพายุทำให้ไข่ทั้งห้าฟองของแม่กาเผือกถูกพัดตกจากรังไหลไปตามแม่น้ำ มีแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์เก็บไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เป็นเพศชาย และได้บวชเป็นฤๅษีทั้งห้าองค์ เมื่อฤๅษีทั้งห้าได้พบกัน จึงได้ถามถึงมารดาของแต่ละองค์ แต่ละองค์ก็ตอบว่า แม่ไก่เก็บมาเลี้ยง แม่นาคเก็บมาเลี้ยง แม่เต่าเก็บมาเลี้ยง แม่โคเก็บมาเลี้ยง และแม่ราชสีห์เก็บมาเลี้ยง ฤๅษีทั้งห้าองค์จึงสงสัยว่า แม่ที่แท้จริงของตนเป็นใคร จึงพากันอธิษฐานขอให้ได้พบแม่ ด้วยคำอธิษฐาน จึงทำให้พกาพรหมผู้เป็นแม่ได้แปลงกายเป็นกาเผือกบินลงมาเล่าเรื่องในอดีตให้ฤๅษีทั้งห้าฟัง และได้บอกว่าหากคิดถึงแม่ ให้นำด้ายดิบมาพันเป็นด้นกาจุดเป็นประทีปบูชาในวันยี่เป็ง ด้วยอานิสสงส์แห่งการถวายประทีปตينا จึงทำให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าทั้งห้าพระองค์ ในภาคกลางและภาคใต้ การบูชาประทีปในลักษณะของการทำเป็นกระทง เพื่อบูชาพระรัตนตรัย และมักทำกันในวันเพ็ญเดือนสิบสองของทุกปี

วัตถุประสงค์ของการถวายทานประทีป ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลนั้นเพื่อต้องการสักการบูชาพระรัตนตรัย และเพื่อหวังอานิสงส์ของการถวายทานเพื่อความสุขในภพภูมิหน้า ในส่วนของยุคสมัยสุโขทัยที่มีการกล่าวถึง การเผาเทียนเล่นไฟการถวายประทีปก็เพื่อสักการบูชาพระพุทธศาสนา สมัยรัตนโกสินทร์ในช่วงรัชกาลที่ ๓ ได้มีการประพันธ์นางนพมาศ และประเพณีลอยกระทง ณ ช่วงเวลาวันเพ็ญเดือนสิบสอง รวมทั้งปัจจุบันภาคกลางและภาคใต้ การถวายประทีปในลักษณะกระทง เพื่อสักการะรอยพระบาทที่ประดิษฐานไว้บนหาดทราย ณ แม่น้ำนัมมทานที ในประเทศอินเดีย และเพื่อบูชาพระเศวตแก้วจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งเป็นที่บรรจุพระเศวตธาตุของพระพุทธเจ้า ในความเชื่อของชาวอีสานการถวายประทีปมีวัตถุประสงค์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าได้เสด็จลงมาสู่โลกในวันเทโวโรหณะ ทางล้านนากล่าวผางประทีปเพื่อสักการบูชาพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์ ซึ่งทำในวันเดือนยี่เป็ง หรือการทำบุญเดือนสองของทางเหนือ ในปัจจุบันนี้ได้รับความนิยมในการถวายทานไฟฟ้า (หลอดไฟ) แทนประทีปเพื่อใช้ในการส่องสว่างภายในวัด ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคตามสมัยและความจำเป็นในการใช้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีการถวายทานประทีปอยู่ในหลายพื้นที่และยังได้รับความนิยมในชุมชนชนบทของล้านนา เช่น จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ เชียงราย เป็นต้น เป็นสิ่งที่อาจจะสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิด ความเชื่อ และความนิยมในการถวายทานประทีปอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว

จากความเป็นมาและความสำคัญของความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเชื่อการถวายประทีปในพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาคติความเชื่อการถวายทานประทีปใน

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

ล้านนา และวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับสารธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นถึงความเป็นมา พัฒนาการ คติความเชื่อ อานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการถวายทานประทีป และความเปลี่ยนแปลงในบริบทของการถวายทานประทีปที่มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยด้วย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายประทีปในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาความเชื่อการถวายทานประทีปในล้านนา
3. เพื่อวิเคราะห์สารธรรมที่ปรากฏในความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา

วิธีการดำเนินวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อเรื่องการถวายประทีปของชาวพุทธในล้านนา” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

- 1) ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประทีป กรณีตัวอย่างที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตลอดทั้งพระธรรม พระวินัยที่เกี่ยวกับการใช้ประทีปของพระภิกษุ
- 2) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องประทีป ของชาวพุทธในล้านนา พร้อมทั้งเสนอแนะแนวทางที่ถูกต้องแก่ฆราวาสผู้ที่ต้องการศึกษาเรื่องประทีป

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่ พระสงฆ์ จำนวน 6 รูป นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา จำนวน 6 คน ชาวบ้านทั่วไป จำนวน 12 คน รวมทั้งหมด 24 รูป/คน เพื่อให้ทราบถึงความเชื่อเรื่องการถวายประทีปของชาวพุทธในล้านนา และแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาเรื่องการถวายประทีป

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัยโดยศึกษาจากเอกสารเชิงวิชาการ และจากงานวิจัยที่เกี่ยวกับประทีป โดยมีขั้นตอน ดังนี้

- 1) ศึกษาเอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ
- 3) สร้างเครื่องมือจากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของคำศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย
- 4) เสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data)

การเก็บข้อเอกสาร คือ ศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับประเพณีที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ พร้อมทั้งตัวอย่างหลักธรรม อานิสงส์ที่เกี่ยวข้องกับการถวายประทีป

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data)

การเก็บข้อมูลจากสถานที่ทำการวิจัย อันเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยการทำการบันทึกด้วยเทปบันทึกเสียง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดรูปแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ข้อมูลที่เกิดจากการรวบรวมเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก ดังนั้นการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการโดยจัดลำดับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) แล้วนำเสนอในรูปแบบการพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

พบว่า ประทีป หมายถึง เครื่องบูชาสักการะในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องจุดทำให้เกิดแสงสว่าง ได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ประเทศอินเดีย การถวายทานประทีปในพระพุทธศาสนา มีอิทธิพลจากการศาสนาพราหมณ์จากพิธีการบูชาไฟที่ทำการบูชาสักการะอันวอนในเทพเจ้า สืบเนื่องมาถึงในสมัยพุทธกาล การถวายทานประทีปเป็นการจุดบูชาเพื่อสักการบูชาคุณของพระพุทธเจ้า และเพื่ออานิสงส์ในการเสวยสุขในภพภพชาติอื่น ซึ่งการถวายประทีปในสังคมไทยปรากฏมีมาตั้งแต่ยุคสมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งเป็นยุคสมัยที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก ในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น มีทั้งประทีปโคมลอย ประทีปโคมแขวน และประทีปที่ลอยน้ำ จัดขึ้นในช่วงเวลา วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 เรียกว่าประเพณีการลอยพระประทีป หรือลอยโคม และสืบเนื่องมาถึงในยุคสมัยกรุงอยุธยา และรัตนโกสินทร์ จนถึงในยุคสมัยปัจจุบัน มีคติความเชื่อว่าเป็นการบูชาสักการะรอยพระบาท ณ ผืนแม่น้ำนัมมทานี และบูชาพระเกศแก้ว จูฬามณี บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ การถวายทานประทีปในสังคมไทยนั้นส่วนมากพบว่าเกี่ยวข้องกับการประเพณีลอยกระทงทั้งสิ้น แต่การถวายประทีปนั้นยังปรากฏในพิธีกรรมและเทศกาลอื่น ๆ ด้วย เช่น เทศกาลวันออกพรรษา และนอกจากนั้น ประเภทของประทีป ยังแบ่งออกเป็น ประทีปโคม ประทีปเรือไฟ ผางประทีป และเทียน สังคมไทยในยุคสมัยปัจจุบันยังคงพบเห็นการถวายประทีปได้ตามประเพณีเทศกาลต่าง ๆ ที่มี

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

ความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา การถวายทานประทีปถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่เป็นส่วนหนึ่งของรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงไว้คู่กับสังคมไทย

จุดประสงค์ของการถวายทานประทีปในล้านนาก็เพื่อเป็นการบูชาพระรัตนตรัย ประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการบูชาโดยอาศัยประเพณีเป็นตัวเชื่อมสำคัญคือ ประเพณีลอยกระทง ประเพณีลอยขโมด ซึ่งเป็นประเพณีที่มีมายาวนานนับพันปีตามความเชื่อเกี่ยวกับการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวนครศรีอยุธยา นอกจากนั้นยังมีวัตถุประสงค์เพื่อการบูชารอยพระพุทธบาทและการสะเดาะเคราะห์อีกด้วย นอกจากผางประทีปแล้ว ชาวล้านนายังนิยมถวายทานโคม ซึ่งเป็นเครื่องบูชาอย่างหนึ่งที่จะต้องใส่ผางประทีปบูชาด้วย ในปัจจุบันโคมถูกประดิษฐ์เพื่อจุดบูชาพระพุทธรูป เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อถวายโคม ขาดิ หน้าจะเกิดมาสติปัญญาดี เนื่องจากแสงสว่างเป็นแสงที่ส่องเข้าไปยังความมืดเปรียบเสมือนปัญญาที่ จะสามารถพิจารณาเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ ความสำคัญของการถวายประทีปตามแนวคิดทั้งแบบพื้นบ้านล้านนาและแบบพระพุทธศาสนานั้นมีความเชื่อมโยงกันเป็นอย่างมาก การให้ความสำคัญของการถวายทานประทีปนั้นโดยส่วนมากแล้วจะเป็นไปเพื่อการบูชาเป็นสำคัญ ทั้งการบูชาในรูปแบบของผางประทีป โคมไฟ และเทียน ซึ่งปรากฏอยู่ในประเพณีสำคัญ ๆ ของล้านนา อาทิ เดือนยี่เป็ง ลอยกระทง เดือนสี่เป็งตานหลวงหิงไฟพระเจ้า พิธีกรรมสืบชะตา เป็นต้น

การถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ไม่ได้ปรากฏเพียงแค่สารธรรมที่ได้เท่านั้น แต่ได้ค้นพบข้อสำคัญที่เป็นการต่อยอดจากความเชื่อเรื่องการถวายทานประทีปคือ คุณค่าและความสำคัญของการถวายทานประทีปของชาวพุทธในล้านนา ซึ่งพบว่ามีคุณค่าและความสำคัญ 2 ด้าน คือ 1) ด้านเศรษฐกิจชุมชน ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนด้วยการทำผางประทีปจำหน่าย ทำโคมจำหน่าย โดยเฉพาะจังหวัดลำพูน ซึ่งวัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร ที่ได้จัดงานเทศกาลโคมแสนดวงขึ้นเป็นประจำทุกปี เกิดการจ้างงานในชุมชนจังหวัดลำพูนให้ผลิตโคมส่งให้กับวัดพระธาตุหริภุญชัย หรือแม้แต่การผลิตผางประทีปเพื่อจำหน่ายของชุมชนต่าง ๆ ซึ่งมีการจำหน่ายมากที่สุดในช่วงเทศกาลยี่เป็ง ที่มีความต้องการในการใช้ผางประทีปจำนวนมาก ก็สามารถที่จะสร้างรายได้ให้กับครอบครัว/ชุมชนได้เป็นอย่างดี และ 2) ด้านการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นคุณค่าและความสำคัญที่เกิดขึ้นจากการประยุกต์ใช้วิถีวัฒนธรรมล้านนา ประเพณีล้านนา โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการถวายทานประทีป อาทิ ประเพณียี่เป็งวัดพันเตา เทศกาลโคมแสนดวงวัดพระธาตุหริภุญชัย เป็นต้น ซึ่งได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการนำเอาประเพณีและวัฒนธรรมมาเป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการด้านการท่องเที่ยว ในส่วนของหลักพุทธธรรมในการถวายทานประทีป พบว่า หลักธรรมที่ค้นพบได้แก่

1) หลักบูชา ซึ่งเป็นอามิสบูชา คือการถวายทานประทีปหรือแสงสว่างต่อปุชนียบุคคล คือการบูชาบุคคลที่ควรบูชา เช่น การบูชาคุณของพระพุทธเจ้า การบูชาคุณพระธรรม และยังบูชาต่อปุชนียวัตถุ เช่น การบูชาพระธาตุ

ที่ 5 ฉบับที่ 1 มกราคม – มิถุนายน 2564

เจดีย์ เกศแก้วจุฬามณี และรอยพระพุทธรูป ๓ องค์ริมแม่น้ำน่านมณฑลพิษณุโลก อันเป็นสถานที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และยังเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าด้วย ผ่านประเพณีที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

2) หลักกตัญญูกตเวที มีความสอดคล้องและปรากฏหลักความกตัญญูตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อยู่สองประเภทด้วยกัน กล่าวคือ การกตัญญูต่อพระพุทธเจ้า และกตัญญูต่อบิดามารดา ผ่านกระบวนการบูชาผาง ประทีป ซึ่งมีหลักธรรมเรื่องความกตัญญูสอดแทรกอยู่ในเนื้อหาธรรม และถูกถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของ กระบวนการทำให้ดู ปฏิบัติให้เห็น

3) หลักศรัทธา ซึ่งแฝงอยู่ในการถวายทานประทีป เป็นความศรัทธาในคัมภีร์ธัมม 3 เรื่อง คือ เวสสันดร ชาดก 13 กัณฑ์ ธัมมแมกกาฬก และธัมมอานิสสค์ผางประทีป ซึ่งความเชื่อความศรัทธาที่เกิดขึ้นเป็นผลสืบเนื่องให้เกิดการถวายทานประทีปของชาวล้านนา และมีการยึดถือ สืบทอด และอนุรักษ์ไว้ตราบนานัปการ

ข้อเสนอแนะ

จากการทำวิจัยประเด็นเกี่ยวกับการถวายประทีปของชาวพุทธในล้านนา ยังมีเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปอีกหลายประเด็น โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะประเด็นสำหรับศึกษาวิจัยในเรื่องครั้งต่อไป ดังนี้

1) การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลวัฒนธรรม วิถีชีวิตการเป็นอยู่อาศัยรวมถึงภูมิปัญญาของสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น การศึกษาถึงความเชื่อ ความเป็นมาของวัฒนธรรมและประเพณี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเรื่องราวในอดีตและปัจจุบัน

2) การอนุรักษ์ การปลูกจิตสำนึกของคนในท้องถิ่นให้ตระหนักถึงผลดีและผลเสียที่จะตามมาในอนาคต เพื่อให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรม ส่งเสริมสนับสนุนผ่านการจัดกิจกรรมการอบรมเชิงลึกเพื่อสร้างจิตสำนึกความเป็นคนท้องถิ่น

3) การฟื้นฟู โดยการศึกษาข้อมูล คัดสรรกิจกรรมที่กำลังจะสูญหาย หรือสูญหายไปแล้ว มาฟื้นฟู เพื่อให้กลับมามีมูลค่าต่อสังคมในท้องถิ่น เป็นการเสริมสร้างคุณธรรมและจริยธรรม และเพื่อให้มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต

4) การพัฒนา ประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัย สถานการณ์ของสังคมในปัจจุบัน การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ วัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์ต่อคนในพื้นที่ โดยเน้นถึงการเสริมสร้างรายได้ภาคเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่ดำรง

5) การถ่ายทอด โดยการนำวัฒนธรรมภูมิปัญญาเดิมที่มีอยู่แล้ว พัฒนาให้เป็นองค์ความรู้ที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงได้ง่าย ถ่ายทอดในเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักในสังคมวงกว้าง ให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมและปฏิบัติตามได้อย่างเหมาะสม

References

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). **ลอยกระทง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกิจการโรมิพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2546). **ประวัติศาสตร์ต่างประเทศ**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์
- พระอุตรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ). (2534). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูไพศาลธรรมานุสิฐ (ถนอม ภิณโณจิต). (2546). “การศึกษาเปรียบเทียบตัวอย่างการให้ทานในพระสูตรต้นตอปัญหาการปฏิบัติในลำพูน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ และคณะ. (2558). **ลอยกระทง เรือพระราชพิธี วัฒนธรรมน้ำรวมราก**. กรุงเทพมหานคร : ห.จ.ก. โรงพิมพ์อักษรไทย.